

En e-bog fra

ANIS

Se flere titler på www.anis.dk

Denne e-bog indeholder et digitalt vandmærk. Der er ved dit køb indlejret et digital mærke, som kan vise tilbage til dig som køber. Du skal derfor passe på, at andre personer ikke får adgang til en kopi af din fil, da du vil stå som ansvarlig.

Det skjulte ansigt

Det skjulte ansigt

Essayistiske prædikener

LISBETH SMEDEGAARD ANDERSEN

Forlaget ANIS
København 2011

Det skjulte ansigt
Essayistiske prædikener
Lisbeth Smedegaard Andersen

© 2005 Forfatteren og Forlaget ANIS

Bogen er sat med AGaramond på Religionspædagogisk Center
2. udgave 2011

ISBN 978 87 7457 519 1

Omslag: Mindgame
Omslagsbillede: Jytte Rex *Overfarten* 2003
fotoemulsion, akryl 50 x 71 cm.

Udgivet med støtte fra Felix-Fonden og Velux Fonden af 1981

Forlaget ANIS
Frederiksberg Allé 10
DK-1820 Frederiksberg C
tlf. 3324 9250 – fax 3325 0607
www.anis.dk

Første bog

Guds ansigt – og menneskets

1. Det skjulte ansigt 13
2. Ansigtet og Ordet 21

Abraham

3. Vandringsmanden 31
4. Vejens fortællinger 39
5. Østen for Eden 48
6. Bort fra Guds ansigt 55
7. Saraj 63
8. En omflakkende aramæer 71
9. At vandre for Guds ansigt 81
10. Isak, din eneste søn ... 88

Jakob

11. Kampen om velsignelsen 101
12. Betel og Jabboks vadested 110

Anden bog

Moses

1. Fremmed og fredløs 123
2. Guds navn 134
3. En kamp mellem guder 139
4. Guds lov 146
5. Guds ansigt 155
6. Velsignelsen og forbandelsen 164
7. En bøn af gudsmanden Moses 172

Salmisten

8. Poesi og salmer 179

Job

9. Job for Guds ansigt 187

Tredje bog

Paulus

1. Han, som havde Guds skikkelse 205
2. Guds herlighed på Jesu Kristi ansigt 216

Disciplene

3. Magten 225

Kristus

4. Ordet og visdommen 235
  5. Et modsigelsens tegn 241
  6. Den stille lørdag 250
  7. Vejen til Emmaus 252
  8. Ansigt til ansigt 258
  9. I lyset fra Guds ansigt 262
- Noter 273
- Litteratur 278

Forord

Forord skriver man til sidst, når man ved, hvad det er for en bog, man har skrevet. Hvad angår denne bog gælder det imidlertid, at den er vanskelig at genrebestemme, måske fordi den begyndte som en række læsninger i Biblen ud fra et tema, nemlig udtrykket *Guds ansigt* eller *Guds åsyn*, som det hed i gamle dage. Udtrykket eller *metaforen* bruges mange steder i Det Gamle Testamente, og måske er det sådan med en tematisk læsning, at den er som en vandring ad kendte stier. Hvis man en dag leder efter noget bestemt, åbner der sig nye og overraskende synsvinkler, og sådan gik det i hvert fald for mig: Læsningen førte mig vidt omkring og gav mig øje både for de bibelske skrifteres forskellighed og for den helhed, der binder dem sammen, så man kan tale om et univers med en umistelig kerne, men også om en gavmild åbenhed, der giver mulighed for stadig nye opdagelser. Biblen er en levende bog, der taler ind i alle tider.

Bogen *Det skjulte ansigt* er resultatet af disse læsninger, og jeg har derfor været i tvivl om, hvorvidt jeg skulle karakterisere det følgende som essays eller prædikener. Ordet *essays* stammer fra fransk, det betyder forsøg og understreger et prøvende, ja måske endda legende element, der tiltaler mig. På den anden side vil den stadige tilbagevenden til Biblen få enkelte afsnit til at ligne prædikener, i hvert fald når man som jeg mener, at en prædiken ikke skal definere eller fastlægge en mening, men snarere være et udkast, en mulig fortolkning af en bibeltekst sat i forhold til tiden og vilkårene. En god prædiken binder ingen, men åbner et felt, hvor samtale kan finde sted. Endelig er der også afsnit, hvor jeg har ladet andre stemmer tale med og ladet de bibelske tekster danne udgangspunkt for nye fortællinger.

Alt dette gør, at det måske er bedst at holde sig til udtrykket essayistiske prædikener, også fordi det giver mig anledning til at citere Michel de Montaignes indledende ord til de prosastykker, han udgav i 1580 og gav betegnelsen *essays*:

“Dette er en ærlig og oprigtig bog, kære læser. Den gør dig lige fra starten opmærksom på, at mit eneste formål med den er privat og personligt. Jeg har ikke skænket det en tanke at være til nytte for dig ...”

Lisbeth Smedegaard Andersen

Første bog

Guds ansigt – og menneskets

1. Det skjulte ansigt

Intet menneske kan se Guds ansigt og leve, står der i Anden Mosebog. Men vi lever for hans ansigt, hans herlighed skinner på Kristi ansigt, og hvert eneste menneske er skabt i hans billede, i hans lighed.

Mennesket har et ansigt, fordi Gud har et ansigt. Men som Guds ansigt er skjult, er der også i menneskeansigtet noget, der ikke kommer til syne, men som vi forsøger at tyde. Fra vi er ganske små, betragter vi intenst andre menneskers ansigter for at aflæse deres sindsstemning. Vi søger anerkendelse, spejder efter følelser som glæde, genkendelse og kærlighed, men møder undertiden vrede og afvisning. Og ikke alt åbenbares. Som ethvert menneske har sine dybder, unddrager også ansigtet sig det gennemskuende og fastholdende blik.

Ansigtstudtrykkene skifter livet igennem, glæde og sorg aftegner linjer, tiden sætter spor og ændrer trækkene, men alligevel er det det samme ansigt. Vi bærer det med os – som Søren Ulrik Thomsen skriver:

At tabe det hele og bære det med sig
som en usynlig skønhed
lagt til ens eneste ansigt.

Og en dag lukker det døde ansigt sig til om sin hemmelighed og afviser alle udforskende blikke.

Det kommende handler om Guds skjulte ansigt, men også om forholdet mellem det skjulte og det åbenbarede. Og selvom Biblens tekster skal danne udgangspunkt, vil jeg begynde med at fortælle om tre oplevelser, der hver for sig har været medvirkende til, at jeg har fået lyst til at undersøge brugen af ordet ansigt i Biblen. De har ingen anden sammenhæng med hinanden end den, de har i min bevidsthed, men jeg vil alligevel gå igennem disse billeder ind i Biblens univers for dér at følge nogle spor og finde nogle veje.

Haderslev i 1830'erne:

I 1897 udgav min oldefar en lille bog. Formatet er ca. 11,5 x 15,5 cm, og de 138 sider er indbundet i et slidt, brunt læderbind og trykt med "krøllede" bogstaver på "Dannevirkes Officin" i Haderslev. På forsiden står forfatterens navn skrevet med små guldbogstaver øverst i det venstre hjørne: Ulrik Ipsen, og nedenunder med lidt mere kunstfærdig skrift følger så titlen: "Barndoms-erindringer". Tonen i bogen er beskednen, og det lille skrift var mest tænkt til brug for børn og børnebørn.

I 1890'erne havde min oldefar boet i København i mange år og virkede endnu som skræddermester med en stor, blomstrende virksomhed på hjørnet af Palægade og Bredgade. Han var født omkring 1825 i Haderslev, hvor hans far igen havde været skræddermester, og erindringerne skildrer altså en provinsby, set fra barnets synsvinkel. Men selvom den er skrevet ud fra en gammel mands erfaringer, mener han dog, at han hvad pålideligheden angår allerede "i Midten af Trediveerne var moden nok til at modtage og bevare Indtryk til senere Betragtninger."

Foruden de dagligdags beskrivelser af livet i et håndværkerhjem er der en enkelt begivenhed, der har markeret sig så stærkt i hans erindring, at han trækker den frem og beskriver den, for at den som han siger "ikke skulle begravnes med ham." Efter hans eget udsagn satte oplevelsen punktum for hans barndom og gjorde et uudsletteligt indtryk på ham. Jeg citerer beretningen næsten i dens helhed:

En Morgen, ligesom jeg var kommen ud af vort Hus for at gaa i Skole, blev jeg opmærksom paa et Opløb nede i Gaden omkring noget paa en Bærebør. Det viste sig at være Liget af en ung Pige, der samme Morgen var funden druknet i Dammen og nu blev bragt hjem til den stakkels Moder, en ældre, hæderlig, fattig Enke, godt kjendt i hele Byen under Navn af Kurve-Anne. Alle Omstaaende vare dybt rystede ved den Gamles Sorg og ved Synet af den unge, ret smukke Pige, hvem vi alle i Nabolaget havde kjendt saa godt, og hvis hvide, blodløse Ansigt og Hænder jeg endnu tydelig ser for mine Øjne.

Dagen gik imidlertid, uden at der var noget særligt paafaldende i min Sindstilstand, hvorvel jeg ikke kunde lade være med, ligesom for at pine mig selv, at fremmane Synet af den døde Pige paa Baa-ren, og da jeg om Aftenen var kommen i Seng, følte jeg straks, at jeg den Nat ikke vilde faa nogen Søvn.

Begivenheden væltede sig med stor Voldsomhed over mig, bemægtigede sig min Tanke, eller, maaske rettere, min Fantasi, og nødte mig til, med eller mod min Villie at beskæftige mig med den, som om den vedkom mig langt mere, end Tilfældet var, nemlig at jeg havde kjendt den stakkels Pige, der var et Aars Tid eller to ældre end jeg og havde boet i vort Nabolag, saa længe jeg kunde huske.

Nu kom efterhaanden mine Tanker i en ret feberagtig Virksomhed. Hvad kunde det da være for en ulyksalig Grund, der havde drevet hende til det fortvivlede skridt? Hvor forfærdelig maa hendes Sindstilstand ikke have været, da hun bestemte sig til at gjøre det? Efter al Rimelighed ene med sin vistnok store Sorg, uden nogen kjærlig Sjæl til Trøst og Hjælp, – den Ulykkelige. – Og Grunden, hvad Grund kunde der vel være? Der kom ingen Rygter frem den første Dag og Pigen havde i enhver Henseende et godt Ord paa sig. Jeg kunde ikke lade være, jeg vilde absolut gruble, til jeg havde udfundet en sandsynlig Løsning paa Gaaden.

Le, nu Læser, om du vil, men jeg beder dig, gjør det ikke, kald det hellere barneagtigt, sygeligt, det var sikkert begge Dele, men der var dog logisk Mulighed for min forvirrede Grublens Resultater, hvorfor de ogsaa holdt mig fangen og vaagen til Trods for min Erkjendelse af deres Urimelighed. ...

Endelig henad Morgenstunden faldt jeg i en kort, urolig Søvn, og da jeg vaagnede faldt de ulyksalige Tanker og Forestillinger øjeblikkelig over mig og holdt mig fangen hele Dagen.

Natten, der fulgte paa, var lige saa rædsom som den foregaaende, og saaledes fulgte mange Nætter og Dage, uden at jeg et eneste Øjeblik var i Stand til at befri min Sjæl for det Tryk, der hvilede paa den.

Man skulde ikke tro det muligt, at jeg kunde udholde denne Tilstand i et halvt Aar, uden at blive legemlig eller mere aandelig syg, end jeg i Virkeligheden var, men saalænge varede denne min Lidelsestid.

Efter nogen Tids Forløb forandrede min Sygdom (lad mig kalde min Tilstand saaledes) Karakter ... og Billedet af den druknede Pige traadte ligeledes mere og mere tilbage. Men der vedblev dog at hvile noget uforklarlig skrækkeligt paa min Sjæl, noget der uafbrudt tvang mit indre Syn hen imod den uhyggelige Begivenhed.

Det var ikke længere Tanken paa denne, der nu kom i Betragt-

ning, men nok Tanken eller måske Følelsen af, at der hvilede noget ubevidst rædsomt paa mig, som jeg ikke kunde blive kvit.

Bogen hører naturligvis til familiekenodierne, og jeg læste den første gang, da jeg var omkring 14-15 år. Det mærkelige var, at jeg næsten følte, at synet af dette "hvide, blodløse ansigt" blev overført til mig – måske fordi jeg selv var i en alder, hvor jeg opdagede døden som en realitet i mit liv, måske fordi jeg fornylig et andet sted havde set et billede af en dødsmaske af en ganske ung pige, der skulle være druknet i Seinen. Det smeltede sammen: vandet, ansigtet, døden – det ukendte, der ser os an fra mørket bag det døde ansigt.

København, marts 1995:

Det var en af de første rigtige solskinsdage, der var ingen vind, og man kunne lige fornemme byens særlige duft af forår. Jeg kom gående langs med kanalen mellem Børsen og Nationalbanken og lagde mærke til, at vandoverfladen et par steder brød lyset på en anderledes måde. Da jeg gik nærmere, blev jeg mødt af et blik. En gammel kvinde med dybe furer i det fremmedartede ansigt så op på mig fra mørket. Håret var dækket af en hovedbeklædning, jeg ikke kunne identificere, men den nåede næsten ned til de lodrette rynker i panden og de kraftige bryn over et par øjne, indrammet af et netværk af linjer. Næsen var kraftig, og der gik skarpe furer ned mod den lukkede mund. Men størst indtryk gjorde øjnene. Den mørke iris med små reflekser i det brune dominerede næsten hele øjeæblet og gjorde blikket levende og nærværende. Men også indtrængende i dets tavshed. Sitrende under vandets bevægelse, mens krusningernes hvisken mod molekanten et øjeblik blev hørlig, som om der var opstået en stilstand i lydene fra trafikken.

Billedet var del af en udstilling af en amerikansk-jødisk kunstner, Shimon Attie. "Udstillingen" bestod af nogle lyskasser, sænket ned i kanalen, så overfladen var et par håndsbredder under vandspejlet. I lyskasserne var der fotografier af mennesker, om hvem man umiddelbart tænkte, at de ikke var mere. Som jeg husker det, var alle ansigterne set lige for, og trods deres voldsomme nærvær var det tydeligt, at de så på en fra glemslen, fra døden. Her var ingen fagter. Ingen forvrængning. Ingen bevægelse bortset fra den sitren, der blev fremkaldt af vandets krusninger. Alligevel trængte synet ind i sindet og satte noget i bevægelse dér. En rædsel eller en sorg, der havde med det menneskelige at gøre, og som måtte fastholdes, fordi den rummede en form for uendelighed i sig og derfor kunne være begyndelsen til noget nyt.

Senere fik jeg at vide, at fotografierne stammede fra tiden under Anden Verdenskrig og var fundet i Berlins jødiske arkiver. Det forklarede blikkets totale mangel på håb. Billederne var dødens ikoner, afventende det, der måtte komme, og som kom.

Fotografiet handler altid om tab, og fotografier er altid melankolske – sådan karakteriserede kunstneren selv sit medie. Men hvorfor? Er det linsens nærgående synsvinkel, der gennem sin pludselige fastfrysning af et bestemt udtryk kun kan fortælle om det, der var, men som nu ikke er mere? Så selve mediet udkrystalliserer en viden om øjeblikkets uigenkaldelighed – i modsætning til det malede portræt, hvor malerhåndens langsommere frembringelse af de menneskelige træk snarere synes at indlægge en form for evighed i det øjeblikkelige liv? Og så fotografiernes ansigter i modsætning til den østlige kirkes ikoner ser på én ikke med evigheden, men med timeligheden og forgængeligheden gemt i de store øjne? Og er det måske sådan, at hvor ikonernes blik rammer beskueren og åbner et helligt rum, hvor mennesket kan leve for Guds ansigt, dér er blikket fra fotografiets ansigt så intimt, at rummet mellem det og beskueren indsnævres og næsten forsvinder. Der sker en form for identificering, der netop i tilfældet med fotografiet under vandoverfladen blev forstærket, fordi den andens ansigt havde indtaget den plads, hvor jeg om end ubevidst havde ventet at se mit eget billede i vandspejlet. Og trygheden ved tanken om, at mennesket lever for Guds ansigt, blev udvidet med den foruroligende erkendelse af, at vi også lever for hinandens.

Ja, måske først for hinandens? Da Jesus i Matthæusevangeliet opstillede det, vi kalder det dobbelte kærlighedsbud, begyndte han med kærligheden til Gud: “Du skal elske Herren din Gud af hele dit hjerte og af hele din sjæl og af hele dit sind.” Og alle lyttede, for det havde de hørt før. Men så tilføjede han: “Det er det største og det første bud. Men der er et andet, som står lige med det: ‘Du skal elske din næste som dig selv’” (Matt 23,37f.).

Traditionelt har man i kristendommen lagt vægten på kærligheden til Gud. Men det rejser nogle spørgsmål. Det vigtigste er, hvordan det så kan gå til, at der også (og ikke mindst) i den vestlige kristne kultur er sket og stadig sker så voldsomme overgreb på mennesker? Er det, fordi vi mennesker har en usalig tendens til at guddommeliggøre vore egne ideer og samfundsdannelser og i budet om kærligheden til Gud finder legitimationen til at sætte dem over alt andet, også over andre menneskers liv? Så vi overser, at Jesus udtrykkelig sætter budet om næstekærlighed *lig med* kærligheden til Gud. Svaret kan ikke gives kort, men én ting er tydelig: Hvor man har sat overgre-

bene i system, har man altid været nødt til at gøre det på trods. Man har ikke åbent afvist næstekærlighedens bud, men har i stedet omgået kravet på den raffinerede måde, at offeret før udryddelsen blev degraderet og gjort u-menneskelig, *ansigtsløs* og derved degraderet til en anonym genstand.

Det er løgnens indrømmelse til menneskets hellighed. Ofte opdager vi det ikke, før det er for sent. Kunstnerne kan få os til at se det:

Skalborg, 1997:

Under en kirkerejse i Jylland var vi kommet til Skalborg Kirke ved Aalborg. Kirken, der er fra 1970, er bygget af gule mursten, og de samme sten er brugt indvendigt i selve kirkerummet, hvor de er lagt i stiliserede mønstre i væggene. Loftet er af træ, der med årene er blevet mørkere i tonen, men jo nærmere man kommer altervæggen, jo mere glider indtrykket af rummet i baggrunden for helt at blive glemmt, når man står tæt på den Golgata-gruppe i støbejern, der i form af tre mandshøje figurer tårner sig op og kaster mørke skygger mod de gule sten: I midten Kristus, hærget og mærket af slag og hug, og med de lange arme strakt ud mod de to unge mænd, der hænger med bind for øjnene på hver sin henrettelsespæl. Hænderne er store – ikke for at angive en kraft eller en magt, men snarere for i de sidste krampetrækninger at nå de andre med et kærtegn.

Kristi ansigt er halvt hugget væk. Alligevel er det menneskelige udtryk stadig til stede, men nu som en rest, der tvinger en til at forestille sig det uskadede ansigt, ansigtet, som det havde været. Og mens jeg stod der, ansigt til ansigt med noget, der ikke var der, kom jeg til at tænke på nogle andre ansigter, jeg havde set engang, og som måske kunne være del af kunstneren, Erik Heides, baggrund.

Det drejer sig om nogle hoveder, dels malede dels støbt i bronze, skabt omkring 1945 af den franske billedhugger Jean Fautrier, altså i de år, hvor menneske billedet under indtryk af Anden Verdenskrig ændrede sig – og med det ansigterne. Fautriers ansigter var mærket af tortur og overgreb. Engang havde de udstrålet en form for tillid eller forventning, men nu var de forulempede, vanhelligede, i deres profanering kun halvt genkendelige som menneskeansigter. Alligevel var det ikke gruen, der var det markante. Det var snarere stilheden.

En samtidig, franskmanden Francis Ponge, beskrev Fautriers hoveder, hans "Gidsler", som de også blev kaldt, således:

Ingen gestus. Ingen gestikulering. Bestyrtelse, bebrejdelse. Ingen bevægelse, bortset fra billedets bevægelse, der trænger ind i sindet, der vælder op fra det torturerede ansigt på bunden af mørket, som nærmer sig, fylder forgrunden, ingen bevægelse, bortset fra martyransigternes drejende bevægelse på vor himmel, som stjerner, som satellitter, som måner.

Når kunstnerne vil have os til at se, bruger de menneskeansigtet. Fra menneskeansigtet udgår et krav, en opfordring til omsorg. Francis Ponge mener, at man med disse indtrængende portrætter står over for et nyt tema, som der kan opstå en ny mytologi af, "en ny religion, en ny menneskelig beslutning. Denne religion er ikke helt og holdent frihedens; den er menneskelighedens, med alt hvad det indebærer af selvpålagt disciplin, men også, over for dens bødler og deres medskyldige, af uforsonlighed."¹

Måske er denne "nye religion" intet andet end den kristne tro, set fra en anden synsvinkel? En erkendelse af, at mødet med den usynlige Gud udgår fra mødet med det synlige, med den Anden? Eller er det, som den franske filosof, Emmanuel Lévinas, hævder, at "en 'erkendelse' af Gud, der er adskilt fra forholdet til andre mennesker, er umulig. Den Anden er den metafysiske sandheds bolig og nødvendig for min forbindelse til Gud ..."²

Når jeg i det følgende citerer Lévinas, er det ikke, fordi jeg er fuldstændig enig med ham, men fordi der efter min mening udgår en inspiration fra hans tanker og synspunkter, der åbner for nye veje i forståelsen af Biblens syn på forholdet mellem Gud og mennesker. Det er jo sådan, at når man i en tradition går én vej, så er der andre mulige veje, der gror til. Men Biblen er en bog med mange tråde, mange forbindelser, der går på kryds og tværs og danner lysninger, som det er spændende og fornyende at betræde. Lévinas er sammen med andre med til at holde sådanne felter åbne.

Ifølge Lévinas går vejen til Gud gennem den forpligtende forbindelse til andre mennesker. I mødet med den Anden, repræsenteret ved ansigtet, bliver et menneske til som menneske, som etisk og ansvarligt væsen. Ansigtet er vigtigt, fordi det er "udtryk", det er i konstant forandring, kan ikke indfanges, men er stadig nyt, og derfor udtrykker det ideen om det uendelige. Det vil sige, at der fra mødet "ansigt til ansigt" udgår både en etisk og en religiøs dimension. For det første udgår der fra den Anden et krav om at blive taget vare på, og heraf opstår alle menneskelige og forpligtende forhold. Men hvad mere er: Af dette møde med den Anden opstår og virkeliggøres også er-

kendelsen af uendeligheden – ikke som to begivenheder, men som én: “Det uendelige *er* ikke først for *derefter* at åbenbare sig. Dets uendeliggørelse opstår som åbenbaring, ved at dets idé sættes i *mig*.”³

Det vil sige, at alle vore tanker og forestillinger om Gud udspringer af mødet med det andet menneske. Men netop ordet åbenbaring indebærer, at det drejer sig om noget, der allerede er, men som i dette møde afsløres eller kommer til syne. Som jeg forstår det, betyder det derfor ikke, at mennesket kom “først”, men derimod det forhold, at i det øjeblik vi opdager det andet menneske, opdager vi også Gud. Men på en måde, der gør det klart, at han har været der hele tiden, at han har skabt os, og at vi i ét og alt er ansvarlige over for ham.

Men når Lévinas kan kalde etikken den “første” filosofi, og sige, at den “fødes” i mødet med den Andens ansigt, forudsætter det, at ansigtet i forvejen har en form for særligt potentiale. Eller sagt på en anden måde: man kan kun tale om ansigtet som udgangspunkt for etikken, hvis det har en indbygget mulighed for at blive til et symbol – et sted, hvorigennem betydninger åbner sig. Og jeg tror, at den mulighed udspringer af og begrundes i det bibelske begreb om gudbilledligheden.

Mennesket er skabt i Guds billede. I det levende, kærlige ansigt fornemmer vi hans nærvær, i det sårbare, krænkede menneskeansigt opdager vi altings skrøbelighed, i det døde isner vi ved tanken om hans fravær. Ja, i menneskeansigtet erkender vi livets hellighed, opdager det etiske ansvar og ved, at den, der forgriber sig på et andet menneske, forgriber sig på Gud.

Gud har udvalgt sig menneskeansigtet som sit særlige sted. Her kommer hans hellighed os nær; men her støder vi også på grænsen for vores frihed, grænsen for vores ret til at gribe ind i et andet menneskes liv. Den Anden er omgivet af en urørlighedszone, der sikrer ham eller hende integritet, åndeligt såvel som legemligt.

Sammenhængen mellem Guds ansigt og menneskets ansigt bærer menneskeforståelsen og etikken i Biblen.

2. Ansigtet og Ordet

Ansigtet og Ordet – Ordet kom først! Eller gjorde det? Hvis vi holder os til de første sætninger i Biblen lyder de således:

I begyndelsen skabte Gud himlen og jorden. Jorden var dengang tomhed og øde, der var mørke over urdybet, og Guds ånd svævede over vandene (1 Mos 1f.).

Endnu har vi intet hørt til Guds ord, men det hebraiske ord for ansigt har allerede været nævnt to gange! Det kommer bare ikke frem i den danske oversættelse, fordi ordet ansigt på hebraisk bruges i mange sammenhænge.

Ansigt hedder *panim* og er et flertalsord. Roden kommer af verbet *at vende*, og når der tales om Guds (eller menneskers) ansigt, betyder det egentlig den side, der *vender til*. Men også genstande og fænomener kan have en side, der vender til – en forside eller en overflade – og i Det Gamle Testamente kan man således tale om jordens ansigt i betydningen jordens overflade. Ofte sættes ordet sammen med en præposition *til liphne* eller *mippene*, der betyder henholdsvis i nærheden af eller borte fra. I ovennævnte tekst står der egentlig *alphne*, og da *al* betyder over eller på, falder selve ordet ansigt væk, og man oversætter simpelthen *over* urdybet og *over* vandene.

Men for den sproglydende kan betydningen *ansigt* stadig medhøres. Den amerikanske forsker, Robert Alter, henleder i en bog om de poetiske tekster i Det Gamle Testamente opmærksomheden på de bibelske forfatters brug af tematiske nøgleord og refrainagtige gentagelser som en måde at kæde ledemotiver sammen på – en brug, der holdt sig helt op i de sene tekster, og som dels tjente til at gøre tilhørerne opmærksomme på vigtige ord, dels gav dem en dybere forståelse af tekstens sammenhæng.¹ Hvis det er rigtigt, har tilhørerne oprindeligt medhørt ordet ansigt som en bibetydning – ganske som det sker på engelsk, hvor den gamle oversættelse lyder således:

In the beginning God created the heaven and the earth. And the earth was without form, and void; and darkness was upon the face

of the deep. And the Spirit of God moved upon the face of the waters.

Urvandene bliver en smule mere levende, det oprindelige urdyb lidt mere lig en kaosmagt, sådan som man kan møde det andre steder i Biblen, både i Jobs Bog og i de bibelske salmer, når det f.eks. hedder om jordens skabelse, at

Urdybet dækkede (jorden) som en dragt,
vandet stod op over bjergene.
Det flygtede for din trussel,
skræmt af din torden løb det sin vej...
(Sl 104,5f.).

Og da dette jo ikke er en videnskabelig afhandling, men en essayistisk prædiken, tillader jeg mig at lege videre med tanken og oversætte de første vers af Første Mosebog således:

I begyndelsen skabte Gud himlen og jorden. Og jorden var uden form, var tomhed; og mørke var på dybets ansigt. Og Guds ånd kredsede over vandenes ansigt.

Og Gud talte, og lyset kom, og mørket havde intet ansigt mere, men Guds ansigt trådte frem i vandspejlet – Guds unge, ubrugte ansigt. I dette første svage gry satte Gud skel mellem lys og mørke, trængte vandene tilbage, hvælvede himlen over jordens overflade og lod lyset stige i bølger, der skyllede ind over den grå muld og hver gang afsatte nye farver, nye vækster, nye væsner: Dyr, fugle og fisk, indtil morgenstjernerne jublede og luften sitrede i det blå lysskær. Først den syvende dag hvilede Gud, men inden sin hviledag skabte han mennesket: “Lad os skabe mennesker i vort billede, så de ligner os!” (1 Mos 1,26).

“I vort billede”! Formuleringen får os til at studse. Er det en flertalsbeslutning? Og hvis det er, hvem taler Gud så til? Det er et spørgsmål, vi foreløbig vil lade ligge og i stedet se på de ord, der er brugt. Det hebraiske ord for billede, *sélem*, betyder et håndgribeligt billede, og ordet for at ligne, *d'mût*, betegner en virkelig lighed. Er mennesket ligefrem tænkt som et selvportræt af Gud?

Når en kunstner maler et selvportræt, træder han et skridt tilbage. Han skaber afstand, så han kan gøre det kendte til genstand for refleksion, for un-

dersøgelse. Han bruger et spejl, og i dette spejl finder han både det kendte og det fremmede, han ser mærker og aftryk af levet liv, afsøger trækkene for at finde tegn på de muligheder, der endnu ikke er kommet til udfoldelse. Før Gud skabte mennesket i sit billede, trådte han et skridt tilbage og udforskede sit eget ansigt. I det nyskabte lys betragtede han dets omrids i det rolige vand-spejl over det, der før var intet, men som nu var store oceaner, som fik liv under hans blik. Dønningerne hævede sig, krusninger skabte bevægelse, skyerne gled imellem og slørede det alt for klare, bundløse afgrunde gav hemmelighedsfulde refleksioner fra sig. Farver kom og gik. Blåt, grønt, gråt. Hvide skumstriber og en hel regnbue af farver dér, hvor solen ramte en dis af dråber over et skær. Skæl af sølv. Spejle. Længe og i tavshed betragtede Gud de mange skiftende udtryk, mens han tænkte over skabelsens muligheder, dens udfoldelse og fremtid. Han lod tankerne flyve. De tog form. Gud var ikke smålig. Han gav plads for dybder, han endnu ikke selv kendte, men som var der.

I Gud findes alt, både fortid og fremtid. Billedet bliver kun sandt, hvis det er der alt sammen: Lyset, som det blev til som et hvidt glimt i mørket, men også som det spaltedes i vandets prisme og blev til spektrets farver, Adam, der formedes som en lerklump og fik liv, da Gud blæste sin ånde i hans næsebor, englen med flammesværdet, Kain og Abel, stormfloden – Abraham med kniven løftet over Isak.

Også det, der ikke blev, er med. Det, der kunne være blevet: de veje, der aldrig blev banet, de lysninger, ingen ryddede, de bål, der ikke blev tændt, de samtaler, man kunne have ført ved dem, og hvor man kunne have knyttet venskaber. Alt var med, de krige, der aldrig blev erklæret, såvel som de elskende, der ikke fik hinanden, de børn, der ikke blev født, og hvis fremtid derfor aldrig blev udfoldet. Alt lå der som muligheder.

For at skabe mennesket, måtte Gud træde et skridt tilbage. Da han gjorde det, blev der et rum fuldt af overskud og frihed, men også med plads til splittelserne og mystikken. Gud tænkte dynamisk og forestillede sig de udfoldede muligheder, som skulle oprulles i kommende sekler imellem de tre: Verden, mennesket og Gud selv.

“Da skabte Gud mennesket i sit eget billede; i Guds billede skabte han det, som mand og kvinde skabte han dem” (1 Mos 1,27). Som et befrugtet æg, som en celle, der deler sig – sådan er menneskets begyndelse i Guds tanke. Det første, mennesket så, da det slog øjnene op, var den Anden. Først derefter opdagede det Gud.

Hvad søgte mennesker hos hinanden? Vi bliver først til, ansigt til ansigt med et andet menneske, og det første vi søger – måske ubevidst – er den an-

den persons anerkendelse. Den mexikanske digter og forfatter, Octavio Paz, bruger ordet anerkendelse som noget, der indgår i kærligheden, og han definerer det som et gensidigt forhold, der rummer afhængighed. Men det væsentlige er, at man søger denne anerkendelse som noget, den anden må give frivilligt, og som helt og fuldt er baseret på den andens frihed: "Grundlaget for kærlighed er søgen efter frivillig gensidighed." Kærligheden er "en vild satsning på friheden. Ikke min, men Den Andens."²

Sådan var det i det første øjeblik af skabelsen. Senere skete der som bekendt så meget. Men etikken blev først nødvendig, da mennesket mistede blikket for den Andens frihed og opdagede ham eller hende som et væsen, der havde behov for en omsorg, der krævede begrænsninger i *min* frihed, *min* spontanitet.

Hvad så med Ordet? Har vi ikke altid lært, at Ordet er det medie, hvorigennem Gud skabte verden og hvorigennem han stadig henvender sig til mennesker? Er det så ikke at øve vold mod den hellige skrift at anlægge en anden og så speciel synsvinkel på den?

For at det nu heller ikke skal lyde alt for kættersk kan det være rimeligt at begynde med at overveje, hvad vi i grunden mener, når vi taler om Biblen som helligskrift. Rent faktisk behandler vi Biblen meget frit. Måske fordi den trods den indre sammenhæng også indeholder mange uoverensstemmelser og brud – der har ikke siddet folk og forsøgt at harmonisere de enkelte skrifter med hinanden. Dertil kommer, at det, vi kalder *kanon*, er et uddrag af mange skrifter og bøger, hvoraf nogle nu er glemt. Kanon er sammensat af mennesker med visse teologiske opfattelser, og den endelige samling kunne have været en anden. Og endelig læser vi i al almindelighed ikke Biblen på originalsprogene, men i oversættelse – og enhver oversættelse er samtidig en fortolkning.

Den frie holdning til Biblen rækker meget vidt. Biblen opfattes ikke kun som en bog for de troende, men læses også af fagfolk af mange forskellige slags, både historikere og sprogfolk, filosoffer og litterater, der søger efter kulturens rødder og Biblens betydning op gennem tiderne. Dertil kommer naturligvis teologerne, der i de senere århundreder har underkastet de enkelte skrifter de nyeste videnskabelige metoder for at få en dybere forståelse af den tro og den livsopfattelse, der ligger gemt i Biblens univers.

Det er alt sammen både godt og nødvendigt. Men der sker noget med Biblen. Fra at være Guds mysterium forvandles den til videnskabsmændenes

forskningsområde og benævnes følgelig *stoffet*. Og spørgsmålet er, om man så overhovedet mere kan tale om en hellig tekst?

Der er imidlertid ét sted, hvor det stadig giver mening at tale om Biblen som helligskrift. Det er i den kristne menighed. Her lever Biblen med Guds mysterium ikke som en bog blandt andre, men som *bogen*, man forholder sig til og indgår i en stadig dialog med.

Men man tager dog fejl, hvis man på den baggrund tror, at man så også er nødt til at behandle Biblen som et urørligt og lukket skrift, der ikke tåler diskussion. Den franske filosof Paul Ricoeur, der har gjort sig nogle overvejelser over den kristne menigheds forhold til Biblen, peger således på, at kirkehistorien kan opvise adskillige eksempler på, at man i forsøg på at hindre nybrud inden for kirken har forsøgt at gøre Biblen til en helligtekst, der ikke tåler nyfortolkning. Det gælder både i Middelalderen, hvor man kun tillod brugen af en bestemt filosofi som tolkningsnøgle i forhold til de bibelske tekster, og under Reformationen, da dele af den protestantiske teologi gjorde skriften til eneste autoritet og brugte den imod traditionen. Men Ricoeur henviser også til, at denne tendens hver gang har ført til fanatisme og dermed til en ufrihed, der er evangeliet fremmed. I stedet fremhæver han en anden praksis, der går ud på at leve med Biblen som en levende og åben bog, hvis indhold stadig kan udfoldes og nytolkes, så det kan sættes i forhold til det liv, vi skal leve med hinanden i dag. Biblen åbenbarer på den måde en visdom, vi ellers ikke har tilgang til, og lader os se ind i en virkelighed, som under andre omstændigheder ville forblive lukket for os.

Octavio Paz skriver i sine essays om *Den dobbelte flamme*, at "Digtningen lader os røre ved det uhåndgribelige og høre havet af stilhed over landskaber hærget af søvnløshed. Det digteriske udsagn afslører en anden verden i denne verden, den anderledes verden som er denne verden. Sanserne bliver, uden at miste deres evner, sat i fantasiens tjeneste og får os til at høre det uhorlige og se det usynlige."³ Sådan er det også med Biblens sprog og fortællinger: de afslører en anden verden, som er i vores verden, men som genbeskriver vores verden som noget nyt og anderledes. Og når sind og sanser sættes i troens tjeneste, kan vi høre det uhorlige og se det usynlige – se den virkelighed, Gud har tænkt og bestemt for mennesker.

Ricoeur udpeger prædikenen som det sted, hvor den skrevne, fastlagte tekst genopstår som det levende, talte ord, der konstituerer eller danner den kristne menighed. Her er de bibelske skrifter uerstattelige som grundlag og udgangspunkt, de kan ikke udskiftes med andre. Man kan inddrage andre tekster i en prædiken, fordi Biblen har ligget som et underforstået fællesskab

under vores historie – litteraturen, kunsten og samfundsdannelsen i den vestlige verden er præget af den og har i mange tilfælde bidraget til nytolkninger af de bibelske myter. Vi kan åbne os for andre kulturer, fordi vi har noget at holde os til, og det nye kan forme vores livsanskuelse, måske endda den måde vi nu læser og forstår de bibelske tekster på. Men man kan aldrig prædike *på* et moderne digt, et kunstværk eller en fremmed religions grundtekster, for så bliver menigheden til noget andet end en kristen menighed. Ricoeur går endda så vidt som til at tale om en krise i den forstand, at menigheden må besinde sig på sin egen identitet, sit ståsted. Udtrykt på en anden måde: besinde sig på, for hvis ansigt vi lever.

Det giver frihed til at anlægge nye synsvinkler på de gamle tekster. Det må ske ud fra teologiske overvejelser, men mens teologien er en form for videnskab og derfor sætter meget nøje grænser for, hvad man kan sige, så er prædikenen mere fri. Prædikenen siger ikke, hvordan det er, men udkaster en model for, hvordan det kunne være. Den kræver tilhørerens eller (i tilfælde af den læste prædiken) læserens medvirken og med-tænken, og den tilbyder erfaring snarere end ræsonnement. Til gengæld giver den, fordi dens udgangspunkt er Biblen, adgang til et uendeligt univers, ligesom den åbner for indblik i flere verdener, end vi hver for sig kan nå i vore korte liv.

Biblen er menighedens helligskrift. Måske er det i sidste instans mere præcist at sige, at det er den, fordi den, Biblen *taler* om, er hellig?

Biblen taler med mange stemmer. Menneskestemmer. Fælles er, at alle disse stemmer er vidnesbyrd om menneskers møde med det hellige, med Gud. Det er den indre sammenhæng, der holder Biblens skrifter sammen og skaber en rigdom ud af de mange forskellige genrer, der ikke mindst optræder inden for Det Gamle Testamente: fortællinger, sagn og historiske beretninger, lovbud, poesi og visdomstekster. De fortæller om menneskelivet, levet mellem godt og ondt. Men fælles for dem alle er, at de kredser om Gud. Ikke at de beskriver ham eller definerer ham. Han kan ikke fastholdes i en bestemt fremtrædelsesform. Gud kan vise sig i en brændende tornebusk, i en søjle af lys eller under en maske af mørke. Gennem stormens rasen lyder hans røst – og i den stille susen gennem træerne før en regnbyge. Han unddrager sig menneskets øje og forstand og dømmekraft, og det er, hvad alle fortællingerne belyser uden nogensinde at lægge det fast. Erfaringen af det hellige som en magt, der *er*, og som griber ind i vort liv og ændrer det. Det Gamle Testamente er en samling vidnesbyrd om Guds skjulte ansigt.

Men også om hans Ord. Begge dele hører med, for måske er der to tendenser, to linjer, der hele tiden udgør en spænding i Biblens beretninger om den Gud, for hvis ansigt mennesker vandrer. Han meddeler sig til os gennem sit ord, og Guds ord betegner hans magt og hans myndighed. Han skaber ved sit ord, giver sine love og befalinger, og han går ikke fra sit ord. Strengheden og uforanderligheden hører ordet til – Ordet med stort.

Men i Guds ansigt er liv og barmhjertighed. Derfor finder vi udtrykket så mange gange i de bibelske salmer: “Skjul ikke dit ansigt for mig!” siger den bedende, og han ved, at han derved beder om liv, beder om Guds nærvær.

Spændingen mellem Guds strenghed og hans barmhjertighed udgør en stadig spænding – en spænding, der ikke kan eller skal ophæves. I Det Nye Testamente er de to poler tænkt sammen i Kristus, sådan som der står i Johannesevangeliets prolog: “Og Ordet blev kød og tog bolig iblandt os, og vi så hans herlighed, en herlighed, som den Enbårne har den fra Faderen, fuld af nåde og sandhed” (Joh 1,4).

Hvordan har det været i forkyndelsen? I den protestantiske kirkes forkyndelse har den stærke vægt på ordet betydet en tilsvarende stærk betoning af lydighed. En af pointerne i Lévinas’ filosofi er således, at selvom Jesus i det dobbelte kærlighedsbud sidestiller kærligheden til Gud og næstekærligheden, så har den kristne kirke i sin forkyndelse altid overbetonet kærligheden til Gud. Han peger i den forbindelse på Søren Kierkegaards udlægning af beretningen om Abrahams offer, hvor Abraham fremhæves, fordi han sætter lydigheden mod Gud over kærligheden til sin egen søn.

Det er ikke noget under, at netop den beretning er blevet udlagt og fortolket igen og igen – i ord som i billeder. Den angår forholdet mellem ord og ansigt: har det befalende ord fra Gud forrang fremfor det krav om omsorg, om at blive taget vare på og beskyttet, der udgår fra den Andens ansigt – den Anden, der oven i købet er et barn, overladt i sin fars varetægt?

Anfægtelsen i beretningen udgår fra denne konflikt. En anfægtelse, der svarer til den, man kan læse i den moderne kunsts skildring af det forulempede, torturerede eller døde ansigt, og som røber, at den bibelske grundsætning om, at mennesket er skabt i Guds billede ligger som en uudryddelig forudsætning i os.

Det er, hvad Biblen handler om.

